

МАКСИМ АММОСОВ УОННА ИЛЬЯ ПРЯДЕЗНИКОВ: САХА ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯТЫН УУСТУК СУОЛА

1920 сыл атырдьях ыйыгар Иркутскайдаабы губчека Саха сиринээби боломуочунаиа Диодор Федорович Клингоф салалтатынан чекистэр «Оруохун саагыбарын» арыйбыттара. Ол туһунан, атырдьях ыйын 14 күнүгэр, Саха сирин оройуоннаабы ревкомун бэрэссэдээтэлэ (ити кэмнэ Саха сирэ Иркутской губерния оройуона буола сылдыбыта), 22 саастаах Максим Кирович Аммосов Россия коммунистической (бассабыык) партиятын Сиббюротугар уонна Сибревкомга телеграмманан биллэрбит. Телеграмма-ба кини «саагыбар биңиги көмөбүтүнэн» («при нашем содействии») арыллыбытын бэлиэтээн, сахалар кистэлэн, эдэр ыччат кыттылаах контрреволюционной саагыбардарын «некто Оросин» салайбыт диэн чопчулаан сурийбуут. Дьингинэн, Роман Иванович Оросины Аммосов үчүгэйдик билэр уонна бэйэтэ Саха сирин ревкомугар сир салаатын сэбиэдиссэйин эбээхиинэхин толорооччунан анаабыт киһитэ этэ. Тутуллубут ыччат үксэ педагогический куурустар (билигин С.Ф. Гоголев аатынан Дьокуускайдаабы педколледж) устудьуоннара эбитет.

Саагыбар кыттылаахтара, Максим Аммосов бэлиэтэббитинэн, байыннай устаабы сахалыны тылбаастаабыттар, саа-сэп хомуйбуттар уонна бэйэлэрин кистэлэн тэрилтэлэригэр эдэр ыччаты тардыбыттар. Дьинг иһигэр киирдэххэ, байыннай устаабы Роман Оросин ессө 1917 сыллаахха саха ыччатын милицияба үлэбэ ылыны сабана тылбаастаабыт этэ. Саагыбар сүрүн сыала – Сэбиэскэй былааһы суулларыны уонна Япония көмөтүнэн, «Саха сирэ – сахаларга!» диэн лозуннаах, сахалар бэйэлэрэ бэйэлэрин бас билинэр туспа судаарыстыбаларын тэрийий дэммит. Ол инниттэн Японияны кытта сибээс олохтуору Аяаан пордуунан киһи ыыппыттар үһү. Ол сибээс олохтуурга күтурэммит киһилэрэ – «Холбос» агенынан үлэлиир, бэс ыйыгар табаар абалтараары Аяаанынан Владивосток-

М.К. Аммосовка сурук ааптара И.И. Прядезников

ка барбыт Арбаа Ханаластан төрүттээх Петр Дмитриевич Яковлев этэ. Кини ити кэлсэппит табаарын кэлин Саха сиригэр абалан истэхтэринэ Дьокуускайтан күрээбит урукку урун эпписиэрдэр – Коробейниковтаах тутан ылан туһаммыттара. Ити табаар тобозо өссө Пепеляев генерал дружинатыгар эмиэ тиксибитэ. Ол туһунан Яковлев кэлин ГПУ доппуруохугар барытын сиһилии быһааран кэлсээбит. Кинини 1930 сыллаахха сүүттаан 3 сылга сылкаба ыыппыттар – Волга-Москва ханаал хәһытыгар үлэлээбит, 1938 сыллаахха иккистээн туппуттар уонна 8 сылга хаайыыга уураахтаабыттара 1944 сыллаахха Кемерово баар лаабырга олорон өлбүт, 1957 сыллаахха реабилитацияламмыт.

Сахалары дьоппуюоннары кытта куомуннаһынга уонна кинилэртэн көмө көрдөөһүннэ буруйдааһын силиһэ-төрдө үөрэтэн көрдөххө өссө диринг... Ол курдук, 1887 сыллаах төрюөх, Боотурууский улууһун (билинги Чурапчы) киһитэ Трофим Афанасьевич Макаров Япония ба

М.К. Аммосов төрөөбүтэ 120 сила

Мацуда оскуолатыгар үөрэнэ бараары ол дойду императорыгар сурук сурыйан киниэхэ стипендия анырыгар көрдөспүт уонна: «Сахалар миигин, кистэлэн куруүок чилиэнин, дьоппуон тылын үөрэтэрбэр анаан ыыппыттара, биңиги куруүокпут нууччалартан босхолонон Японияны қытта сибээс олохтуон баарар...» диэн эбии быхаарбыт. Оччолорго да Россия империятын контразведката үчүгэйдик үлэлиирэ, онон тута Иркутский генерал-губернаторыгар биллэрбиттэр. Бу суругу 1910 сүл сэтиннитигэр Иркутский куракка полиция ньэнниириин кэмигэр булбуттар уонна онтон «Нууччалартан тутууга суюх» (Независимые от русских) Саха сиринээби кистэлэн куруүок баарын билэн силистийэни сабалаабыттар. Ол гынан баран дыяала кыайан дакаастамматах – Трофим Макаровы иирээкинэн аахпыштар. Дыяалаба эриллибит Александр Иннокентьевич Говоров ити куруүокка туюх да сыйыана суюба дакаастаммыт. Ол эрээри, итнитэн ыла саха интеллигенциятын Япония дизеки көрөр диэн буруйдуурга олук охсуллубут. Дъэ, ол түмүгэр 1917-1918 сыллартан ыла В.В. Никифоров-Күлүмнүүрү тула түмсүбүт саха үөрэхтээхтэрин Япония ба холбоюру пропагандалыллар диэн буруйдаабыттара. Кэлин саха бассабыыктарын – ол инигэр М.К. Аммосовы бэйэтин, П.А. Ойуунуский уо.д.а. Япония «үспүйүөннэрэ» диэн буруйдаан үгүстэрин «билинэргэ» күһэйбиттэрэ.

Телеграмма түмүгэр Максим Аммосов үөхээнги салалтаттан сүбэ көрдөөбүт: «Тутуллуттары ханна гынабыт, Иркутскойга ыытабыт дуу, эбэтэр Дьюкуускайга хаалларабыт дуу» диэн.

«Саагыбар салайаачыларынан» аттанан Роман Оросин, Василий Никифоров-Күлүмнүүр, Илья Прядезников, Василий Новгородов-Чинээ уонна Казаченко, Глубокай, Суханов, Андреев, Климовской, барыта 9 киши тутуллан хаайыллыбыттар уонна ытылларга үүрүллүбүттар. Дынгинэн, И.С. Клиорина бэлиэтээбитинэн, Никифоров хаайыыга 1919 сүл ахсынны 15 күнүттэн сыйтар эбит. Онон хайдах да ити саагыбарга ыыттар кылаа суюба. Нууччалар – саагыбарга олох дабаны сыйыана суюх дьон. Мин Новосибирской уобалааын архызыгар көрбүт докумуоннаарбар сиғэннэхпинэ, 1920 сүл атырдах ыайын 21 күнүгэр «саагыбар салайаачыларын» Омской куракка Сибчека ба дьяналыгар ыыппыттар. Омскойга сэтинни 19 күнүгэр кэлбиттэригэр Сибчека «Оруохун саагыбарын» салайааччыларын ба-

рыларын, Өктөөп өрөбөлүссүйэтин ус сыйынан сибээстээн, амнистиялаан босхолоон кэбиспит.

«Оруохун саагыбара» күн бүгүнгүэ диэри үчүгэйдик үөрэтиллэ илик. Ол төрүөтүнэн онно сыйыннаах архыып докумуоннара көстө иликтэрэ буолар. Бу дыяланы үөрэтэ сыйдьыбыт чинчийээчилэр И.С. Клиорина, Е.Е. Алексеев да саагыбар тарбахтан эмэн таһаарыллыбыт, үлүннэриллибит дыяала эбит диэн быхаарбыттара. Кин куораттар уонна КСБС, ИДЫМ Саха сиринээби архыыптарын докумуоннарын үөрэтэн баран, мин эмиэ «Оруохун саагыбарын» олобо суюх, сымыйа диэн түмүккэ кэллим. Ол туһунан сиһилии «Полярная звезда» суронаал быйылгы 12-с нүөмөригэр тахсыаахтаах матырыаалбар аабаарын.

1920 сыллаахха баластан ыйын 16 күнүгэр Саха сиригэр контрреволюцияны утары охсуунохтаах Чека тэриллибитэ. Саха сирин оройуоннаабы ревкомун бэрэссэдээтэлэ Максим Аммосов бу тэрилтэ бэрэссэдээтэлинэн 18 саастаах Иосиф Борисович Альперовиы анаабыт.

И.Б. Альперович 1902 сыллаахха Дьюкуускайга төрөөбүт. Төхө да эдэр буоллар 16 сааыттан революционнай хамсааынга ыыттыбыт, 17-гэр коммунист буолбут. 1918 сыллаахха, Дьюкуускайга сэбиескэй былааы олохтоспутун ишин, хаайыллыбыт уонна Киренскэйгэ көсө ыыттыллыбыт. Колчак былааын сабана кистэлэн революционнай үлэнэн дьарыктааммыт. Кэлин кинини Серго Орджоникидзе Магнитогорской комбинатын тутуутугар дираэктеринэн анаабыт. Сымыйа буруйунан балыллан 1935 сыллаахха 5 сүл хаайыыга олорбут. Кэлин М.К. Аммосов дыялатыгар хаттаан буруйданан 1937 сыллаахха сэтиннигэ ыыттыллыбыт. 1957 сыллаахха реабилитацияламмыт.

Саха сиригэр Чека тэриллиэбүттэн улуустарга араас саагыбардары арыыылар тиһиктэрэ сабаламмыта. Ол курдук, Өлүөхүмэзэ, Мухтуйаба (Ленскэй), Витимнэ, Киренскэйгэ, Намга, Аммаба, Бүлүүгэ, Булунна, Усуйанааба уо.д.а. сирдэргэ саагыбардар арыллыбыттара. Мин аабыыынан, чекистэр сэбиескэй былааы утары барыта 20 саагыбары арыбыттар.

Оччолорго Никифоровы, Оросины уо.д.а. өлөрбөтөхтөрүн, өссө Сибнаца үлээб ылбыттарын истэн, 1921 сыллаахха муус устар 7-17 күнүнэригэр Чурапчыга буолбут Дьюкуускай уезд 10 улууун партията суюх дъаданыларын бэрэстэбийнитэллэрин 2-с конференциятыгар (2-я Конференция бес-

М.К. Аммосов төрөөбүтэ 120 смы

партийных представителей якутской бедноты 10-ти волостей Якутского уезда) Николай Дмитриевич Субурууский, Константин Алексеевич Сокольников уо.д.а. ону утаран айдааны тарда сылдыбыттар. Ити сабана баай-дъаданы, тойон-кулут диэн арахсыы сыйтырыхайан эрэр кэмэ этэ.

Бу конференцияба 254 делегат кыттыбыт, кинилэр араас улуус 72 баайын изоляциялырыгыга быыаарбыттар уонна баайдар оболорун, контрреволюционердары Р.И. Оросины, В.В. Никифоровы Сибнацтан үүрэллэригэр, хаайлларыгар модьуйан уураах таһаарбыттар. Бу уураабынан Сиббюро 1921 сыллаахха ыам ыйыгар Омскайга «Оруоһун саагыбарын» кыттылаахтарын дыяалатын хаттаан көрбүтэ уонна улэллэригэр хаалларбыта. Сиббюро бу муннъабар Саха сириттэн Максим Аммосов кыттыбыта уонна Оросиннаабы үлэбэ хаалларалларыгар көрдеспүтэ. Роман Оросин кэлин 1922 сыллаахха Томской куоракка тиип ыарыыттан өлбүтэ, оттон Василий Никифоров-Күлүмнүүр Сибнаробразка, салгыы Бурятияба баран үлэллэбитэ. Аммосов Оросиннаабы үлэбэ хаалларарга көрдөхөргөр Саха сиригэр үөрэхтээх специалист, интеллигент абыйыбын ыйбыт. Кэлин кини ИДЫНК хаайыытыгар олорон, баайдар, контрреволюционердар уонна буржуазнай-национальный интеллигентнэр сэбиэскэй былааһы утаран тэрийбит «Оруоһун саагыбарын» арыйыны бэйэтин си-тиниитин курдук следователлэргэ көрдөрө сылдыбыттаа...

Аны 1921 сыллаахха олуннүү 11 күнүгэр Губчека бэрэссэдээтэлин эбээhinинэhин быстах кэмнэ толорооччу Григорий Шергин Дьюкууский куоракка контрреволюционнай саагыбар арыллыбытын туһунан губревком бэрэссэдээтэлэ Максим Аммосовка сурук киллэрбит. Саагыбары тэрийэеччилэр – «Саха омуу» культурнай-сырдатар уопастыба чилиэннэрэ, кинилэр олуннүү 5 күнүгэр күнүс 4 чааска өрө турнуун онорору былааннаабыттар, сурүн сыйаллара – Сэбиэскэй былааһы суулларыы уонна Дальнай Восток буфернай өрөспүүбүлүкэтигэр холбооу үhу. Бу «өрө турнууга» барыта 6 тус-туспа бөлөх кыттыспыт үhу: интеллигентия, дъаданылар, байыннайдар, танара дьиэтин үлэhиттэрэ, нуучча бааһынайдара, эсердэр...

Саагыбар туһунан телеграммалары Аммосов Иркутскойга, Сибчекаба, Сиббюрооба, Сибревкомна ыыталаабыт. Чекистэр саагыбарга кыттыннылар диэн буруйдаан, мин аабыыбынан, 62

барыта 600 киһини тутан хаайбыттар. Кинилэртэн 34 киһи ытыллыбыт, 49 киһи араас болдьохxo хаайыыга ууруллубут. Бэл диэтэр, сотору «хантас халыйар» коммунист дэниэхтээх Николай Кривошапкин–Субурууский тутуллан доппуростаммыт, абыйах хонук хаайыыга олорон тахсыбыт. Ити улахан айдааны тардыбыт дыяала историаба «Олуннъутаабы саагыбар» диэн аатынан киирбите эрээри, эмиэ үрүнэ-харата билигин да торумнана илик.

«Олуннъутаабы саагыбар» саха интеллигентияигар өргө диэри буруй быыытынан сүктэриллибитэ. Ол курдук, 1927 сыллаахха алтынны 4 күнүгэр буолбут Саха сирин обкомун сабылаах муннъабар П.В. Ксенофонтов салайааччылаах конфедералистар хамсааһыннарын дьүүллэhиигэ араас санаа этиллибит, улахан мөккүөр буолбут. Муннъабы Степан Васильевич Васильев салайан ыыппыт. Обком бюротун чилиэнэ Петр Иванович Михалев манык эппит: «Руководителями прошлых контрреволюционных заговоров была верхушка национальной интеллигенции, привлеченная к активной советской ответственной работе. Возьмите: главаря первого национального заговора 1920 года Оросина Р.И. Кто он. Крупный представитель нацинтэллигенции. Заведующий Губземотделом при Соввласти. Февральский заговор 1921 года – Желобцов, Слепцов Т.А., Васильев И. – крупные представители нацинтэллигенции. И все трое занимали ответственные должности. «Братья якуты» – Сивцев М.М. – видный интеллигент. Чрезвычайный уполномоченный Губревкома по Охотскому побережью. Слепцов Д.И. крупный богач, видный интеллигент. Член Окрревкома...»

«Ленской коммунаар» хаһыат олуннүү 14 күнүнээби нүөмэригэр «За что карает рабоче-крестьянская власть» диэн рубрикатыгар саагыбарга кыттынна диэн ытыллыбыт 22 киһи аата суруллубут. Олуннүү 23 күнүнээби нүөмэригэр Губревтройка уураабынан ёссе 10 киһи ытыллыбыта ыйыллыбыт. Угустэрэ Саха сиригэр да киэнгник биллибит саха үөрэхтээхтэрэ этилэрэ – Е.М. Егасов, Н.Е. Желобцов, Т.А. Слепцов, И.Е. Васильев, С.П. Барашков уо.д.а. Итичэ элбэх киһини биирдэ өлөрүү Саха сирэ Нуучча судаарыстыбатыгар кириэбүттэн ыла хаһан да буола илигэ...

Бу ыар сурал Саха сирин үрдүнэн тилийэ сүүрбүтэ. Бу ытыллыбыттар ортолоругар Максим

М.К. Аммосов төрөөбүтэ 120 сыла

Аммосов биир дойдулаахтара – Томскайдаабы технологической институт устудьуона Тарас (Тараах) Афанасьевич Слепцов диэн эдэр киhi, Нам олохтообо Георгий Прибылых эмиз бааллара...

Архызпка губбюро сэкирэтээригээр аадырыс-таммыт ким сурийбута биллибэт, анонимнай суру-га харалла сыйтарын ааптар истиилин уларыппакка эрэ кылгатан бэчээттибин. Сурук ис хононту-тан көрөн кыра үөрөхтээх саха киhiтэ нууччалыны сурийбутийн сабабалыахха сөп:

«Сволочи! Мерзавцы! Вы погубили много жизней! Вы знайте, что не всех вы убьете, а останутся еще много людей, которые вам оплатят за ваши издевательства. Подлецы! Как у вас хватает совести писать за что карает крестьянская власть. Разве я вас спрашиваю крестьяне расстреливают и издеваются? Нет, не крестьяне, а ваши палачи, ссыльные элемент и уголовный, которые раньше тоже убивали людей как кошек... У вас ни одного нет порядочного человека в вашей коммунистической партии, все палачи и мерзавцы, которые теперь прикрываются крестьянской властью... Придет наше счастье, люди которые спасут нас и крестьян от мук и слез... Выроем из-под земли да отомстим вам палачам – будет конец...»

Ити айдааннаах кэмнэргэ Максим Аммосовка биир дойдулааба Илья Николаевич Прядезников сурук сурийбути. Бу сурук кэлин 1996 сыллаахха сэтинни 20 күнүгэр «Республика Саха» хаһыак-ка бэчээттэнэн тахсыбыта. Суругу Прядезников, аба саастаах киhi быһытынан, эдэр киhiэхэ субэлээн уонна көрдөһөн сурийбути. Билингни кэм арбаһыттан сыналатаахха кини Сэбиэскэй былаас буруйа суюх дьону хаайан, өлөртөөн нэһиилиэннэни бэйэтин утары туруоруон сөбүн билэн биир дойдулаабын, эдэр салайаачыны сэрэппит. Ол эрээри, Аммосов Илья Николаевич суругар төһө болбомтону уурбута биллибэт – сотору кэминэн собуруу барбыт. Ол сурук истиилин уларыппакка хайдах баарынан бэчээттибит:

«Прошу тебя от имени твоих братьев-якутов...»

Максим Кирович! Ты всегда бывал занят и это обстоятельство не давало мне возможности когда-нибудь побеседовать с тобой по душе. Надежда на то, что ты хоть в дороге будешь иметь досуг выслушать меня, натолкнула на мысль вручить тебе сие послание от чистого сердца.

Прежде всего должен оговориться, что я, как ты сам знаешь, не интеллигент, а потому нет

основания заподозрить меня в пристрастной защите интеллигенции как таковой. Скорее я окажусь в твоих глазах националистом, но это меня не пугает, ибо как истинно сочувствующий твоей партии я не могу, не должен быть узким националистом, а быть таковым в широком смысле – не грех. Еще должен заметить тебе, что я, так сказать, родственных связей с якутской интеллигенцией не имею. Правда, после революции 1917 года я имел непродолжительное общение с некоторыми передовыми членами ее, которое дотянулось только до первого большевистского переворота в Якутске, но после того, как я открыто выразил свою симпатию к Вам, следствием чего – после ликвидации этого переворота была брошена мне в лицо Широковым фраза «целуйся со своими большевиками» это общение с ними было порвано, и я из самолюбия не искал сближения со столь суровыми братьями.

После этого небольшого предисловия перехожу к сути своего дела к тебе.

Мне думается, что всякая нация возглавляется своей интеллигенцией и всякий честный интеллигент отчасти должен являться выразителем ее желаний и чаяний. Как всякий народ достоин своего правительства (не помню чье изречение), так и всякая интеллигенция, я скажу, достойна своей нации. Исходя из этого и будем говорить. Якутская нация и ее интеллигенция не оказались на высоте идеи современного народного движения. Отсюда и те несчастья, которые начинают сыпаться на их головы и которые могут окончательно погубить их.

Я говорю о развертывающихся сейчас в Якутске событиях, которые могут иметь очень чреватые последствия.

Сказано: «Кто поднимет меч, от меча и погибнет», кто задумал поднять восстание, тот пусть и несет на себе последствия его, но... не думаю, не может быть, чтобы в этом, как говорят, «заговоре» участвовала организованно вся якутская интеллигенция, как говорит молва, которую подтверждает факт массового ареста якутской интеллигенции. Уверяю тебя, что если бы было так, то было бы хоть смутно, хоть чуточку известно мне, тебе и др., но этого не было слышно. Я не могу утверждать, что если существовал какой-нибудь заговор, то якутская интеллигенция абсолютно осталась в стороне. Может быть, были из нея отдельные соучастники: семья не без урода, но чтобы вся масса, мно-

М.К. Аммосов төрөөбүтэ 120 сыла

гие приняли в нем участие, как хочешь, не верю. Это-то сомнение и заставляет меня обратить твое должное внимание на это дело, ибо могут пострадать и невинные лица.

Когда дело идет о чести, а может, и жизни людей, для нас особенно дорогих, как интеллигенции якутской нации, очень бедной ими, нужна сугубая осторожность, справедливость и объективность суждения со стороны тех, в чьих руках находится их судьба. Прости, дорогой Максим, я немножко сомневаюсь в присутствии в полной мере этих качеств у лиц, которые решают или должны решить их судьбу (дай бог, что я ошибался). Не секрет для меня, тебя и многих, что якутская интеллигенция, заслуженно или нет, почему-то и из-за чего-то не на хорошем счету у якутского правящего круга. Помнишь, как из-за пропажи каких-то 59 голов скота из 3100 шт. (установлено, что много скота пало от различных болезней) началось гонение на холбосников и обвинение их в злостном саботаже, заклеймение их «белыми микробами» и т.д. Далее гонение на холбосников и на всю якутскую интеллигенцию еще более усилилось со времени дела Оросина. Все это наводит меня на мысль, что местный правящий круг все дело будет освещать не так беспристрастно, вполне объективно. Доминирующую роль будет играть предубеждение их против якутской интеллигенции.

В заключение выскажу тебе те причины, которые заставили меня обратиться к тебе.

Война, революция, народное движение всегда и во все времена рождали своих героев, покровителей, «добрых гениев». Очевидно, и якутская нация удостоилась этого исторического плода. Я никогда не льстил тебе, не намерен льстить тебе и теперь. Я только констатирую тебе факт, который я наблюдал. И в своей волости и бывая, теперь живя, в городе, я от многих якутов, бедных и богатых, простых и грамотных, местных и приезжих из различных концов области, слышал и слышу только одно: «Максим Аммосов – человек идейный», «Максим Аммосов справедлив», «Максим Аммосов не похож на других», «Максим Аммосов жалеет свой народ», «Максим Аммосов якутов не выдает, защитит», «Максим Аммосов – наша надежда» и т.д. и т.п. Ты, словом, очень популяррен и недалек от эпитета «народного доброго гения». Это что-нибудь да значит. Это накладывает на тебя некоторые обязанности по отношению к народу, который ин-

стинктивно любит и готов обожать тебя.

Я и якуты, мои братья, рады, что ты едешь в Центр. В этом мы видим добре предзнаменование.

Я прошу, молю тебя, любезный Максим, от имени твоих бедных и любящих братьев-якутов о следующем: когда будешь докладывать в Центре о настоящем событии в Якутске, то освети таковое как можно объективнее. Защищи якутскую интеллигенцию, в них будущность нашей нации! Твоя защита должна выразиться только в следующем: исходатайствовать назначение из центральной власти следствия и суда над ними. В этом случае, какой бы исход ни имело настоящее дело, народ твой будет удовлетворен.

Если в настоящем, без преувеличения, народном несчастьи, народ узнает впоследствии, что ты, его избранник, отнесся безучастно, то он глубоко разочаруется в тебе и развенчает тебя. Помни, кому много дано, стого много и взыщется! Оправдай же с честью веру и надежду твоего народа!

За сим, желаю тебе счастливого пути и полного успеха в делах.

Твой Илья Прядезников,
Член о-ва «Саха омук».
11 февраля 1921 г.

Ити сыл атырдьях ыйыттан сабалаан Саха сиригэр гражданская сэрий кутаата күөдүүйбүтэ. Саха интеллигенцияны сорох бэрэстээбинтэллэрэ – Г.С. Ефимов, Н.Д. Неустроев, А.И. Говоров, А.С. Ефимов, П.Т. Новгородов, С.Т. Новгородов, М.К. Артемьев, П.И. Оросин-Хайыкы, М.М. Сивцев, М.Д. Азаров, М.П. Слепцов-Отоороп, В.Д. Борисов уо.д.а. сэбиэскэй былааы утаран повстанчествоба кыттыбыттара. Кинилэр саа-саадах тутан кынъиллары утары сэриилэспиттэрэ уонна ВЯОНУ дин бырабыталыстыбаны тэрийбиттэрэ. Гражданская сэрий саха норуутун эрэ буолбакка аймабы, ыаллары хайытан үүрүн уонна кынъыл, бассабыык уонна бастаанныыс гынан утарыту турорбуга. Холобура, аба уонна уол – үүрүннэр Собуруунгы Саха сирин партизанский этэрээттэрин комадующайа Петр Трофимович уонна кини уола Булүү кынъилларын разведчиктарын хамандыыра Андрей Петрович Павловтар, убай уонна бираат – коммунист Степан Филиппович уонна бастаанныыс Федор Филиппович Гоголевтар бэйэ-бэйэлэрин утары

М.К. Аммосов төрөөбүтэ 120 сила

сэриилэспиттэрэ... Сэрии, бэл, сэбиэскэй өйдбүлүнэн биир кылааьы – саха дъаданыларын эмий икки аньи хайыппыта – Пепеляев генералы утары сэрии кэмигэр эрдэ повстанчествоба кыттыбыт дъонтон тэрилибит Якнарревдот этэрээтин кыыл партизаннаар итэбэйбэkkэ бу национальной байыннай холбоукка киирбэтхэтэрэ...

М.К. Аммосов биир дойдулааца Илья Николаевич Прядезников – уустук дылбалаах киши. Кини сэбиэскэй былаас идеяларын өйүнэн-саанаатынан ылыммыта уонна күүхэ кыайарынан сана былаас олохтонорун туһугар саа-саадах тутан охсуспта. Аммосовтан 12 сылнаан аба этэ – 1885 сыллаахха Нам улууһугар Хатырык нэһилиэгэр сэниэ ыалга төрөөбүт, 1901 сылтан Дьюкуускайдаабы дуухубунай бу сыллаах семинарияба (училище-ба дуу) үс сыл үөрэмmit. Санатар буоллааха, бу семинарины араас сылларга сахалартан биир бастакы быраас П.Н. Сокольников, композитор, дирижер А.В. Скрябин, литературный кириитик В.Н. Леонтьев, хормейстер, композитор Ф.Г. Корнилов, сэбиэскэй, партийный үлэһиттэ И.Н. Винокуров, С.Н. Донской II уо.д.а. бүтэрбittэрэ биллэр.

Илья Прядезников өссө Дьюкуускайга үөрэнэ сылдьан уонна үөрэбин кэнниттэн Нам улууһун быраабатыгар, 1908 сылтан Хатын Арыы нэһилиэгэр суруксuttaабыт. 1909-1912 сылларга ыраах хоту Верхоянский куоракка Дьяаныга уокуругун салалтатыгар суруксутунан үлэлээбүт. 1912 сыл сабаланыытыгар, политической сывлыныайдары кытта сибээскэ буруйдаан, киниэхэ дыяала тэрийэ сывлдыбыттарын кэннэ дойдтуугар Намна төннөн, 1912-1917 сылларга ханна да үлэлээбэkkэ дьиетигэр олорбут.

1917 сыл санатыгар буолбут Олунньютаабы өрөбөлүүссүйэ кэнниттэн Нам улууһун комиссарынан, от ыйыттан улуус милициятын начальникинан анаммыт. 1918 сыллаахха кылгас кэмнэ Сэбиэскэй былаас олохсуйбуугар, кыыллар кинини Нам улууһун комиссарынан аны сывлдыбыттар. Ити сыл сайныыгар Кузьма Осипович Гаврилов тэрийбит «Экономия» потребобществотын агенынан үлэлии хоту Булунга барбут. Кыын Булунтан кэлэн дойдтуугар Хатын Арыы нэһилиэгэр олордоуна, 1919 сыл тохсунньютуугар, Саха уобалааын земскэ управын бэрэссадээтэлэ Василий Никифоров-Кулумнүүр турурсуутунан, кинини Намнаабы комиссариат чилиэнэ онорбуттар.

Биллэрин курдук, 1919 сыллаахха ахсынны 15 күнүгэр Саха сиригэр Сэбиэскэй былаас иккистээн олохсуйбуута. Илья Николаевич «Оруоһун саагыбарыгар» буруйдана сылдьан бааран 1920 сыл бүтүүтэ босхоломмут уонна Омскайтан Саха сиригэр эргиллэн кэлбит. 1922 сылтан губревкомга үлэлээбүт, 1923 сыл устатын тухары повстанчествоны эйэлээхтик суюх оноруу хамыыһыйатын салайбыт, кэлин «Салбабыл» кредит биэрэр уопсастыбаа бэрэс-сэдээтэллээбүт. 1923-1929 сылларга Саха АССР үрдүкү салалтатыгар киирбит – Саха сирин кин ситэриилэх кэмитиэтин уонна ол президиумун чилиэннэринэн талыллыбыт. 1927-1929 сылларга өссө үрдээн Сэбиэскэй Сойуус Кин ситэриилэх кэмитиэтин уонна Национальностар сэбиэттэрин чилиэнэ буолбут.

Илья Николаевич кэргэнэ Варвара Петровна – дьиэ хаахайката эбүт, Иннокентий диэн уоллаабаа, биир кыыс оболообо биллэр. Кини төрөөбүт дойдтуугар Намна кылаабынай бухгалтерынан уонна оройуоннаабы Госбанк управляющиынан үлэлии олорон 1938 сыллаахха муус устар 16 күнүгэр тутуллан, РСФСР ХК 58 ыстатыйттынан буруйдаабаа үорбаламмыйт. Итиэннэ, 1939 сыллаахха тохсуннью 11 күнүгэр киэхэ 19 чаас 30 мунүүтэбэ, силиэстийэ кэмигэр, Дьюкууский хаайытыгар өлбүт. Түрмэ медиктээрэ биэрбит ыспыраапкаларыгар «скончался от обезвоживания организма» диэн суруллубут – ол аата уу иһэрдибэkkэ сордообуттар...

Кытаанах санаалаах, эр сүрэхтээх Илья Николаевич сымыйа буруйдааыны олох билиммэтэх – кими да уган биэрбэтэх. Холобура, следователлар М.К. Аммосов туһунан ыйыттыгыгар кинини хайбаабыт – нахаа үүчүгэй, сирдых дууһалаах, дынгнээх революционер, норуот уола диэбүт. Прядезников оччотообу ИДЬНК хабыр тутар-хабар нымаларын тулуйбут, тостубатах олох абыяах сахалартан биирдэстэрэ буолар. Оттон Киргизский ССР компартиятын кин кэмитиэтин I сэкирэтээринэн үлэлии олорон тутуллубут Максим Аммосов «буруйун» барытын билинэн, РСФСР ХК 58-1 а, 58-8, 58-11 ыстатыяларынан буруйданан, 1938 сыллаахха от ыйын 28 күнүгэр Москва Бутово полигонугар ытыллыбыт...

**Владимир Пестерев,
исторический наука кандидата**